

Milosz Jodłowski *
Jarosław Balon *

M. Strzyż (red.), *Perspektywy rozwoju regionu w świetle badań krajobrazowych*
Problemy Ekologii Krajobrazu PAEK,
2004, Kielce, s. 59-66
ISBN 83-919881-7-1
ISBN 83-915411-3-4

Pogranicze polsko-słowackie w dotychczasowych podziałach regionalnych

Wprowadzenie

Podziałami regionalnymi Karpat zajmowało się wielu badaczy, zarówno polskich, jak i słowackich. Do najważniejszych należą: podział regionalny Czechosłowacji J. Hromadki (1956), geomorfologiczny podział Polski Południowej M. Klimaszewskiego (1972), fizycznogeograficzna regionalizacja całych Karpat autorstwa J. Kondrackiego (1978), regionalizacja geomorfologiczna Słowacji M. Lukniša i E. Mazura (1978), a także podział Karpat Polskich opracowany przez geografów krakowskich (Balon i in. 1995) i regionalizacja fitogeograficzna Słowacji (Plesnik 1995). Należy wspomnieć też o innych podziałach regionalnych – m.in. etnograficznych czy turystycznych – nie opierających się na kryteriach przyrodniczych, a często stanowiących podstawę innych regionalizacji.

Mimo dokładnego poznania środowiska geograficznego Karpat, w dotychczasowych podziałach regionalnych występuje szereg rozbieżności. Autorzy stosowali odmienne kryteria podziałów, a opracowań dokonywano w różnej skali. Często nie podano również dokładnego przebiegu granic regionów. Celem tej pracy jest zasygnalizowanie różnic w istniejących podziałach regionalnych w obrębie pogranicza polsko - słowackiego. Analiza ta stanowić może dobrą podstawę do przeprowadzenia regionalizacji fizycznogeograficznej uwzględniającej cechy regionów po obu stronach granicy.

Podziały regionalne Karpat

Jeden z pierwszych podziałów regionalnych Karpat przedstawił A. Rehman (1895a) w swojej monografii „Karpaty pod względem fizycznogeograficznym” wydanej we Lwowie. Pod osobnym tytułem ukazał się również fragment powyższego dzieła dotyczący Tatr (Rehman 1895b). Głównym kryterium regionalizacji przeprowadzonej

---

* Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej, Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, ul. Grodzka 64, 31-044 Kraków

** Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej, Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, ul. Grodzka 64, 31-044 Kraków

w oparciu o analizę austriackich map topograficznych w skali 1 : 200 000 była orografia terenu. Podział ten jest czterostopniowy – Rehman podzielił Karpaty na Zachodnie i Wschodnie, a w ich obrębie wyróżnił łańcuchy i pasma górskie. Granicę pomiędzy Karpatami Zachodnimi a Wschodnimi prowadzi doliną Oslawy i przez Przełęcz Łupkowską. Pogląd ten do dzisiaj jest powszechnie akceptowany przez polskich badaczy Karpat. Na interesującym nas obszarze Rehman opisuje dwa łańcuchy górskie w Karpatach Zachodnich (pierwszy ciągnący się od Małych Karpat przez Beskidy do Przełęczy Łupkowskiej i drugi z Małą Fatrą i Tatrami) oraz jeden w Karpatach Wschodnich (z Bieszczadami). W swoim podziale Rehman nie wyróżnia osobno kotlin śródgórskich, ale włącza je w obręb sąsiednich pasm górskich.

Szczegółowy podział słowackiej części Karpat w skali 1 : 200 000 przedstawił J. Hromadka w regionalizacji Czechosłowacji (1956), opartej na kryterium orograficznym, uwzględniając jednak częściowo budowę geologiczną i rzeźbę pasm górskich. Ważną różnicą pomiędzy podziałami Hromadki i Rehmana jest wyznaczenie granicy pomiędzy Karpatami Zachodnimi a Wschodnimi na Przełęczy Tylickiej (*Kurovske sedlo*). Większość słowackich geografów przychyliła się do tego poglądu. Podział Karpat jest sześciostopniowy. W obrębie Karpat Zachodnich i Wschodnich Hromadka wyróżnił pasma, zwane też *sustavami*, dzielące się dalej na tzw. *obluky*, *celki* i *části*. *Sustavy* odpowiadają podprovincjom w polskiej literaturze, natomiast pozostałe szczeble podziału nie do końca mają polskie odpowiedniki, można przyjąć, że *obluky* zbliżone są do makroregionów, a *části* – do mikroregionów – (por. Kondracki 1976).

W Karpatach Zachodnich Hromadka wydzielił zewnętrzne pasmo fliszowe (*vonkajšie pasmo*), masywy krystaliczne z pokrywą mezozoicznych skał osadowych (*jadrove pasmo*), wewnętrzne pasmo wulkaniczne (*vnutorne pasmo*) oraz obszar śródgórskich kotlin (*sustava medzihorských kotlin*). Wyróżnienie osobnego regionu kotlin było przedmiotem późniejszej krytyki pracy Hromadki. Podkreślano, że przeczy to zasadom regionalizacji, przede wszystkim zasadzie terytorialnej zwartości i względnej jednolitości regionów (por. Lukniś, Mazur 1978, Richling 1982).

Geomorfologiczny podział Polski Południowej przedstawił M. Klimaszewski w monografii „Geomorfologia Polski” (1972). Podział Karpat jest pięciostopniowy, dzieli się na podprovincje, makro- i mezoregiony. Ostatnim szczeblem podziału są regiony. Terminologia przyjęta przez Klimaszewskiego różni się od zaproponowanej przez J. Kondrackiego w „Geografii fizycznej Polski” (1965), mianowicie regionom odpowiadają mezoregiony, mezoregionom – makroregiony itd. Ważną różnicą w stosunku do podziału Kondrackiego z 1965 i późniejszych jest wyróżnienie regionów Obniżenia Jabłonkowskiego i Tatr Regłowych.

W roku 1978 ukazały się dwie pozycje, powszechnie uznane za kluczowe dla zagadnienia regionalizacji Karpat. W słowackim Czasopiśmie Geograficznym (*Geografický časopis*) opublikowano artykuł M. Lukniśa i E. Mazura przedstawiający spójną koncepcję geomorfologicznej regionalizacji Słowacji. Regionalizacja ta powstała na podstawie analizy mapy typów rzeźby (1: 200 000, generalizowana do skali 1: 500 000), mapy geologicznej w skali 1:200 000, regionalnej literatury geomorfologicznej i badań terenowych autorów. W stosunku do pracy Hromadki największe zmiany dotyczą regionów wyższej rangi. Dużym korektom poddano także granice regionów niższej rangi.

Nawiązując do fizycznogeograficznej regionalizacji Eurazji w obrębie systemu alpejsko-himalajskiego (*Alpsko-himalajska sustava*) M. Lukniś i E. Mazur (1978) wyróżnili podsystemy Karpat i Niziny Panońskiej (*Panonska panva*). Podział Karpat jest siedmiostopniowy; dzielą się one na prowincje (Karpaty Zachodnie i Wschodnie), podprowincje i *obl'asti* (zbliżone do makroregionów). Wśród regionów niższej rangi, odpowiadających polskim mezo- i mikroregionom wyróżnia się następujące jednostki: *celok, podcelok i čast'*. Granice regionów wraz z nawiązaniem do regionalizacji krajów sąsiednich przedstawiono na załączonej do artykułu mapie w skali 1 : 1 500 000, a także na opublikowanej w Atlasie SSR (1980) mapie regionów geomorfologicznych Słowacji w skali 1 : 500 000.

Monografia J. Kondrackiego (1978) obejmuje obszar całych Karpat, a regionalizację przeprowadzono na podstawie szczegółowej analizy map tematycznych i topograficznych oraz literatury dotyczącej poszczególnych regionów. Podział ten jest pięciostopniowy, w obrębie Karpat wyróżniono prowincje, podprowincje, makro- i mezoregiony. W późniejszej publikacji autora dotyczących polskiej części Karpat (Kondracki 1994) dla części mezoregionów wprowadzono dodatkowy podział na mikroregiony. Zgodnie z zasadami regionalizacji fizycznogeograficznej (Kondracki 1976) wyróżnienia mezoregionów dokonano na podstawie zróżnicowania orograficznego, hydrograficznego, genetycznego i litologicznego. Granice mezoregionów i regionów wyższej rangi przedstawiono na mapach przeglądowych w skali 1: 2 000 000 (dla obszaru Karpat Polskich – 1: 300 000), a w tekście pobieżnie omówiono ich przebieg.

W latach późniejszych opracowano kilka podziałów regionalnych, jako kryterium podstawowe przyjmując zróżnicowanie jednego z elementów środowiska przyrodniczego. Należy tu wymienić m.in. sześciostopniowy fitogeograficzny podział Słowacji P. Plesnika (1995) w skali 1: 1 500 000.

Najnowszą propozycję regionalizacji fizycznogeograficznej polskiej części Karpat przedstawiono w monografii opracowanej przez geografów z ośrodka krakowskiego (Balon i in., 1995). Różnicę w stosunku do podziału J. Kondrackiego występują głównie w nazewnictwie i w granicach niektórych mezoregionów - podobnie jak w podziale Klimaszewskiego (1972) wyróżniono też Tatry Reglowe.

Różnice w podziałach regionalnych pogranicza polsko-słowackiego

Do analizy porównawczej zdecydowaliśmy się wybrać podziały J. Kondrackiego (1978, 1994) oraz M. Lukniśa i E. Mazura (1978, 1980). Przemawia za tym najszerszy zakres i stopień szczegółowości obu opracowań, określenie kryteriów podziału, a także możliwość wyznaczenia granic regionów na podstawie tekstu i załączonych map.

Podstawowe różnice pomiędzy ww. podziałami występują na szczeblu podprowincji. J. Kondracki (1978) w obrębie Karpat Zachodnich wyróżnia 3 podprowincje: fli-szowe Zewnętrzne Karpaty Zachodnie na północ od Pienińskiego Pasa Skałkowego, Centralne Karpaty Zachodnie obejmujące szereg pasm górskich z jądrem krystalicznym i pokrywą mezozoicznych skał osadowych na północ od doliny Hronu oraz Wewnętrzne Karpaty Zachodnie, w obręb których zaliczono zbudowane głównie ze skał wulkanicznych pasma górskie położone na południowym skraju Karpat. W podziale geomorfo-

gicznym Słowacji (Lukniś, Mazur 1978) dwie ostatnie połączone w jedną podprovincję Wewnętrznych Karpat Zachodnich (Vnutorné Zapadne Karpaty).

Zasadnicza rozbieżność dotyczy jednak wyznaczenia południowej i wschodniej granicy Zewnętrznych Karpat Zachodnich (ryc. 1). Słowacy zaliczają do nich cały obszar położony na północ od Tatr i zbudowany ze skał fliszu podhalańskiego (Obniżenie Orawsko-Nowotarskie, a także m.in. Magurę Spiską i Góry Lewockie) oraz pasmo Pienin. Dość skomplikowana jest kwestia granicy pomiędzy Karpatami Wschodnimi a Zachodnimi. W polskich publikacjach granicę prowadzi się doliną Oslawy na Przeł. Łupkowską i dalej na południe doliną Laborca. Wyznaczenie granicy na północ od granicznego grzbietu nie budzi wątpliwości, natomiast poprowadzenie granicy doliną Laborca

i uwzględnienie jedynie kryterium orograficznego prowadzi do rozdzielenia jednorodnego pod względem typu rzeźby obszaru Pogórza Laboreckiego (*Laborecka vrchovina*) na dwie części i zaliczenia ich do dwóch różnych prowincji. Również słowacka propozycja poprowadzenia granicy wydaje się kontrowersyjna. M. Lukniś i E. Mazur (1978) zaliczają obszar Beskidu Niskiego do Karpat Wschodnich, tak jak uczynił to J. Hromadka (1956), jednak mapy w skali 1: 500 000 zamieszczonej w Atlasie SSR (Lukniś, Mazur, 1980) wynika, że granica pomiędzy Karpatami Zachodnimi i Wschodnimi po słowackiej stronie granicy w ogóle nie nawiązuje do układu sieci rzecznej i dochodzi do granicznego grzbietu kilka kilometrów na zachód od szczytu Lackowa (997 m n.p.m.). Nie określono dokładnie przebiegu granicy po stronie polskiej, jednak z analizy map wynika, iż według tej koncepcji powinna ona przebiegać doliną Białej.

Tabela 1. Różnice w podziałach regionalnych Karpat na szczeblu makroregionów (Kondracki, 1978, Lukniś, Mazur 1978).

Tabela.1. Differences in the regional division of the Carpathian Mts. on the level of *makroregion* (Kondracki 1978, Lukniś, Mazur 1978).

Kondracki 1978	Lukniś, Mazur 1978
Beskidy Zachodnie	Zapadne Beskydy Stredne Beskydy Vychodne Beskydy
Beskidy Środkowe	Nizke Beskydy
Obniżenie Orawsko – Podhalańskie	Podhol'no – magurska oblast'
Łańcuch Tatrzański	Fatransko – tatraska oblast'
Beskidy Wschodnie - Lesiste	Poloniny

Interesujący wydaje się fakt, że często podział J. Kondrackiego (1978) na szczeblu makroregionów jest na obszarze Słowacji bardziej szczegółowy od podziału M. Lukniśa i E. Mazura (1978), natomiast liczba makroregionów (*obl'asti*) i mezoregionów (*okresov*) granicznych wyróżnionych przez Słowaków jest większa niż u Kondrackiego (tab. 1). Przykładowo Beskidy Zachodnie są u Kondrackiego największym makroregionem Zewnętrznych Karpat Zachodnich i ciągną się od Bramy Morawskiej po Kotlinę Sądecką i Przeł. Tylicką. Słowacy wyróżniają tu aż 3 regiony: Beskidy Zachodnie, Środkowe

i Wschodnie. Z kolei tzw. obszar fatrzańsko-tatrzański (*fatransko-tatranska oblast'*) wyróżniany przez M. Lukniša i E. Mazura obejmuje szereg pasm górskich i śródgórskich kotlin od doliny Dunaju pod Bratysławą po dolinę Popradu. W jego skład wchodzi aż 19 regionów niższej rangi (*okresov*). J. Kondracki na obszarze tym wyróżnia 8 makroregionów i 20 mezoregionów.

Wiele różnic występuje na szczeblu mezoregionów. Słowacy wydzielają 18 mezoregionów (*okresov*) przygranicznych (Lukniś, Mazur 1978, 1980), natomiast Kondracki (1994) wyróżnił ich tylko 11. Poniżej przedstawiono próbę uporządkowania problemów występujących przy regionalizacji pogranicza polsko-słowackiego. Dotyczą one rangi i liczby regionów wyróżnianych po obu stronach granicy państwowej, przebiegu ich granic oraz nazewnictwa.

A. Niezgodność rangi regionów

Część regionów wyróżnianych przez badaczy ma inną rangę w Polsce i na Słowacji. Sytuacja taka ma miejsce zazwyczaj wtedy, gdy fragment regionu położony w jednym z krajów charakteryzuje się większym zróżnicowaniem środowiska przyrodniczego i w związku z tym dzielony jest na jednostki niższej rangi lub też zajmuje na tyle małą powierzchnię, że bywa zaliczany do regionów z nim sąsiadujących. Dobrym przykładem jest region Obniżenia Jabłonkowskiego (*Jablunkovske medzihorie*), położony na granicy Polski, Czech i Słowacji, na Słowacji mający rangę *okresu* (mezoregionu), natomiast w polskiej literaturze często w ogóle niewyróżniany lub też mający rangę mikroregionu w obrębie Beskidu Śląskiego (por. Kondracki 1994).

B. Różna liczba regionów po obu stronach granicy

Większe zróżnicowanie środowiska po jednej ze stron granicy państwowej, i związana z tym większa wyrazistość granic fizycznogeograficznych, powoduje wyróżnienie większej liczby regionów. Przykładowo, wyróżniany w obrębie Beskidu Żywieckiego mikroregion Działów Orawskich (Kondracki 1994) po stronie słowackiej ma aż dwa odpowiedniki w randze mezoregionów (*okresov*): *Podbeskydska brazda* i *Podbeskydska vrchovina*. Różna liczba regionów może wynikać też z przyczyn pozaprzyrodniczych, gdy ich granice nawiązują częściowo do podziałów etnograficznych. Mezoregion Beskidu Żywieckiego po słowackiej stronie dzielony jest na Beskidy Kysuckie i Orawskie, wzdłuż granicy pomiędzy etnograficznymi regionami Orawy i Kisuców.

C. Różnice w nazewnictwie

Różnice te nie wynikają z przyczyn przyrodniczych, lecz mają uzasadnienie w tradycyjnym nazewnictwie regionalnym. Polski mezoregion Bieszczadów Zachodnich na Słowacji określany jest mianem *Bukovske vrchy*. Nazwy regionów tworzone są często od większych ośrodków miejskich leżących w ich obrębie lub bliskim sąsiedztwie. Stąd

też Beskid Sądecki po słowackiej stronie nazywany jest *Lubovnianską vrchovinou*, a Kotlina Orawsko-Nowotarska – Kotliną Orawską.

D. Nieciągłość granic regionów

Problem ten dotyczy podziału geomorfologicznego opracowanego przez M. Lukniśa i E. Mazura, z założenia ograniczonego od obszaru Słowacji. W kilku przypadkach granice regionów dochodzą do granicy państwowej i nie mają przedłużenia po jej drugiej stronie. Przy czym nie zawsze wiadomo, czy granica państwowa traktowana jest na pewnym odcinku jako granica regionów - jak w przypadku Gór Czerchowskich (*Čergov*) – czy też przecina region fizycznogeograficzny.

Takie nieciągłości granic regionalnych występują np. w rejonie Bieszczadów i Beskidu Niskiego. Granice pomiędzy wyróżnionymi po stronie słowackiej Pogórzem Ondawskim, Pogórzem Laboreckim (*Laborecka vrchovina*) i masywem Busowa (*Busov*) zaznaczone na mapie regionów geomorfologicznych (Lukniś, Mazur, 1980) wyprowadzają na przełęcz w granicznym grzbiecie wododziałowym, które według polskich autorów nie stanowią granic regionalnych (por. Kondracki, 1994; Balon i in., 1995). Jednak zgodnie z zasadami prowadzenia granic w górach zaproponowanymi przez J. Balona (2000) granice regionów nie powinny przebiegać wzdłuż grzbietów górskich.

Również mezoregion Rowu Podtatrzańskiego (*Podtatranska brazda*) przecięty jest, i to w dwóch miejscach, granicą państwową (Atlas SSR). Sugerowałoby by to, że region ten ciągnie się nieprzerwanym pasem wzdłuż północnych stoków Łańcucha Tatrzańskiego. Tymczasem wg J. Kondrackiego (1994, s. 273) granica Rowu Podtatrzańskiego przebiega kilka km na zachód od granicy państwowej. Co ciekawe, na mapach dołączonych do wcześniejszej publikacji J. Kondrackiego (1978) Rów Podtatrzański ciągnie się po obu stronach granicy państwowej.

E. Brak większych różnic

Sytuacja ta dotyczy przede wszystkim regionów o wyraźnych granicach fizycznogeograficznych, często nawiązujących do granic geologicznych. Ich nazwy od dawna ustalone są w literaturze regionalnej. Granice Pienin czy Kotliny Orawsko-Nowotarskiej nie budzą zasadniczych wątpliwości

Podsumowanie

Analizując podziały regionalne Karpat można zauważyć częsty brak konsekwencji w dzieleniu regionów na jednostki niższej rangi. Siedmiostopniowy podział M. Lukniśa i E. Mazura wydaje się odpowiedni w przypadku Tatr – tam też wyróżniono jednostki najniższej rangi (*podcelki*), odpowiadające mikroregionom w rozumieniu polskiej literatury; jednak trudno sobie wyobrazić równie szczegółowy podział np. Beskidów Orawskich, gdzie w randze *celkov* – a więc o stopień wyższej – występują masywy Babiej Góry i Pilska. Przyczyną tego jest regionalizacja prowadzona wyłącznie metodą deduk-

cyjną, czyli polegającą na dzieleniu większych regionów na mniejsze. Wydaje się, że w ten sposób przeprowadzać można regionalizację do szczebla mezoregionów (Kondracki 1976, Richling 1982), natomiast wyróżnienie mikroregionów wymaga zastosowania metod indukcyjnych—niezbędne zatem jest przeprowadzenie badań terenowych.

Kolejną kwestią jest opis granic wyróżnianych regionów. Większość opracowań regionalnych wykonywana jest w skalach przeglądowych, a ich autorzy często nie podają dokładnego przebiegu granic regionów. W przypadku granic pomiędzy pasmami górskimi najczęściej podaje się doliny rzek i przełęcze rozdzielające regiony. Zdaniem autorów niniejszego artykułu do wyznaczenia tych granic wystarcza analiza map elementów środowiska przyrodniczego. Jednak w celu wyznaczenia dokładnych granic pomiędzy pasmami górskimi a sąsiadującymi z nimi obniżeniami konieczne jest analiza wielkoskalowych map topograficznych, a w przypadkach mniej wyraźnych granic—szczegółowe badania terenowe.

Różnice i nieścisłości w podziałach regionalnych Karpat powodują, że celowym staje się przeprowadzenie spójnej regionalizacji pogranicza polsko-słowackiego, uwzględniającej cechy regionów fizycznogeograficznych po obu stronach granicy. Niezbędne wydaje się także uporządkowanie nazewnictwa geograficznego.

The polish – slovak borderland in the regional divisions

Summary

One of the basic problems in distinguishing physico-geographical regions is connected with presence of political and administrative borders, which divide natural areas into separated parts. Scientific elaborations usually concern areas within political or administrative unit. Authors of regional divisions didn't concern specific of the areas on the other side of border.

The main purpose of this paper is to show differences in regional divisions on the both sides of Polish – Slovak border. It concerns the rank and the number of distinguished regions as well as the course of the physico-geographical borders and the names of regions.

The regional divisions elaborated by J. Hromadka, M. Luknis, E. Mazur, P. Plesnik, J. Kondracki and the geographers from Cracow were analysed. They used different criteria of division (among them: geological, morphological and the fitogeographical one) and the scale of the elaboration was also different. Description of the physico-geographical borders wasn't precise too. This analysis could be a good basis to elaborate physico-geographical regionalization of the Polish – Slovak borderland.

Literatura

- Balon J. i in., 1995, *Regiony fizycznogeograficzne*, [w:] Warszńska J., red., Karpaty Polskie, Przyroda, człowiek i jego działalność, s. 117-130.
- Balon J., 2000, *Z metodyki prowadzenia granic regionów fizycznogeograficznych w górach*, [w:] *Granice krajobrazowe – podstawy teoretyczne i znaczenie praktyczne*, red. M. Pietrzak, Problemy ekologii krajobrazu., tom VII, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 33-48.

- Hromádka J., 1956, *Orografické tridení Československé republiky*, *Sborník Československé společnosti zeměpisné*, 11, 3-4, Praha.
- Klimaszewski M., red., 1972, *Geomorfologia Polski*, tom 1. *Polska Południowa Góry i wyżyny*, Warszawa, ss. 385.
- Kondracki J., 1976, *Podstawy regionalizacji fizyczno-geograficznej*, Warszawa, ss. 166.
- Kondracki J., 1978, *Karpaty*, Warszawa, ss.272.
- Kondracki J., 1994, *Geografia Polski. Mezoregiony fizyczno-geograficzne*, Warszawa, ss. 340.
- Mazur E., Lukniś M., 1978, Regionalne geomorfologiczne členenie Slovenska, *Geografický časopis*, 2, 30, s. 101-125.
- Mazur E., Lukniś M., 1980, *Geomorfologické jednotky, mapa 1:500 000*, [w:] Atlas SSR, SAV, Bratislava.
- Plesnik P., 1995, Fytogeografické (vegetačné) členenie Slovenska, *Geografický časopis*, 3, 47, s. 149-182.
- Rehman A., 1895a, *Karpaty pod względem fizyczno-geograficznym*, Lwów, ss. 695.
- Rehman A., 1895b, *Tatry pod względem fizyczno-geograficznym*, Lwów, ss. 150.
- Richling A., 1982, *Metody badań kompleksowej geografii fizycznej*, Warszawa, ss. 163.